

تفسیر سوره حجات
استاد قرائتی
جلسه هشتم آیه ۱۰

آیه (۱۰)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَعْوَابِكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

همانا مؤمنین با یکدیگر برادرند، پس میان برادران خود (در صورت اختلاف و نزاع) صلح و آشتی برقرار کنید و تقوی داشته باشید تا مورد ترحم خداوند قرار گیرید.

نکته ها:

این آیه رابطه مؤمنان با یکدیگر را همچون دو برادر دانسته است که در این تعبیر نکاتی نهفته است از جمله:

الف: دو برادر در برابر بیگانه، یگانه و بازوی یکدیگرند.

ب: دوستی دو برادر عمیق است.

ج: امروز برای اظهار علاقه کلمات رفیق، دوست، هم شهری، هم وطن و... بکار می رود ولیکن اسلام کلمه برادر را بکار برده است که عمیق ترین واژه هاست.

د: دوستی دو برادر متقابل است.

ه: در حدیث دو برادر دینی به دو دست تشبیه شده است که یکدیگر را شستشو می دهند. (۱۴۶)

در این آیه و آیه قبل، در مجموع سه بار جمله «اصلحوا» تکرار شده که نشانه توجه اسلام به مسئله صلح است.

از آنجا که در درگیری مسلمین عوارض تلخی مثل قهر، سوءظن، تبلیغات سوء، انتقام و فتنه های پس از جنگ (مراد از جنگ، ماجرای آیات قبل است) زیاد می باشد، لذا قرآن در این دو آیه با جملات «اصلحوا، اقسطوا، یحب المقسطين، اخوة، اخویکم، اتقوا، ترحمون» بر زخم های ناشی از جنگ مرهم گذاشته است.

پیام ها:

۱ رمز برادری تنها در ایمان است (مسائل اقتصادی، سیاسی، نژادی، جغرافیایی، تاریخی و... نمی تواند در مردم روح برادری به وجود بیاورد) (انما المؤمنون اخوة)

جان گریان و سگان از هم جداست

متحد جان های شیران خداست

۲ برادری بر اساس ایمان ، مشروط به زمان ، سن ، شغل و مکان نیست (انما المؤمنون اخوة)

۳ کسی خود را برتر از دیگران نداند. (اخوة) (آری ، میان والدین و فرزند برتری است ، ولی میان برادران مساوات است)

۴ برای صلح و آشتی دادن ، از کلمات محبت آمیز ، روانی و انگیزه آور استفاده کنیم (اخوة فاصلحوا)

۵ صلح دادن بر همه مسلمانان واجب است ، نه تنها بر گروهی خاص (فاصلحوا)

۶ اصلاح کننده نیز برادر طرفین درگیر است (بین اخویکم)

۷ اصلاح و آشتی دادن نیز آفاتی دارد که باید مراقب بود. (فاصلحوا... و اتقوا) (بعضی آفات اصلاح و میانجی گری عبارتند از خودنمایی ، توقع ، ظلم در اصلاح دادن ، منت گذاشتن و...)

۸ جامعه درگیر، از دریافت رحمت الهی محروم است (فاصلحوا... و اتقوا... ترحمون)

۹ صلح و صفا، مقدمه دریافت رحمت الهی است (فاصلحوا... ترحمون)

اخوت و برادری

یکی از امتیازات اسلام آن است که اصلاحات را از ریشه شروع می کند. مثلاً می فرماید: (إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً) (۱۴۷) تمام عزت برای خداست ، بعد موعظه می کند که چرا به خاطر کسب عزت به سراغ این و آن می روید. یا می فرماید: (إِنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً) (۱۴۸) تمام قدرت ها از اوست ، بعد نتیجه می گیرد که چرا هر ساعتی دور یک نفر هستیم ؟!

در این آیه نیز می فرماید: همه مؤمنین با یکدیگر برادرند، بعد می فرماید: اکنون که همه برادر هستید، قهر و جدال چرا؟ پس همه با هم دوست باشید.

بنابراین برای اصلاح فرد و جامعه باید مبنای فکری و اعتقادی را اصلاح کرد، بعد رفتار انسان را.

طرح برادری و اخوت و بکارگیری این واژه ، از ابتکارات اسلام است در صدر اسلام پیامبر صلی الله علیه و آله به همراه هفتصد و چهل نفر در منطقه «نخيله» حضور داشتند که جبرئیل نازل شد و فرمود: خداوند میان فرشتگان عقد برادری بسته است ، حضرت نیز میان اصحابش عقد اخوت بست و هر کس با دیگری که همفکرش بود برادر می شد. مثلاً:

ابوبکر با عمر عثمان با عبدالرحمن مسلمان با ابوذر طلحه با زبیر مصعب با ابویوب انصاری حمزه با زید بن حارثه بودرداء با بلال جعفر طیار با معاذ بن جبل مقداد با عمار عایشه با حفصه ام السلمه با صفیه و شخص پیامبر صلی الله علیه و آله با حضرت علی علیه السلام برادر شدند. (۱۴۹)

در جنگ أحد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دستور داد دو نفر از شهدا (عبدالله بن عمر و عمر بن جموح) را که میانشان برادری برقرار شده بود، در یک قبر دفن کنند. (۱۵۰)

برادری نسبی در روزی گسسته خواهد شد، (فلا أنساب بینهم) (۱۵۱) ولی برادری دینی حتی روز قیامت پایدار است (إخواناً علی سُرِّ متقابلین) (۱۵۲)

أخوت در میان زنان مؤمنه نیز هست ، چنانکه در جای دیگر تعبیر اخوت در مورد زنان نیز بکار رفته است (وان كانوا إخوة رجالاً و نساءً) (۱۵۳)

برادری باید تنها برای خدا باشد، اگر کسی با دیگری بخاطر دنیا برادر شود، از آنچه در نظر دارد محروم می شود و این گونه برادران در قیامت به صورت دشمن در می آیند. (۱۵۴) قرآن می فرماید: در قیامت دوستان با هم دشمنند جز متّقین (الأخلاء یومئذ بعضهم لبعض عدوٌّ الا المتّقین) (۱۵۵)

آنچه مهم تر از گرفتن برادر است ، حفظ برادری است و در روایات از کسانی که برادران دینی خود را رها می کنند به شدت انتقاد شده است تا آنجا که سفارش شده است که اگر برادران از تو فاصله گرفتند، تو با آنان رفت و آمد داشته باش «صِلْ مَنْ قَطَعَكَ» (۱۵۶)

در روایات می خوانیم: از میان برادران دینی به کسانی که سابقه بیشتری دارند توجه بیشتری کنید و اگر از آنان لغزشی مشاهده شد تحمل کنید. و اگر بخواهید در انتخاب برادر به دنبال افراد بی عیب باشید، بدون برادر می مانید. (۱۵۷)

در روایات برای کسانی که مشکل برادران دینی خود را حل نمایند، پاداش های بزرگی در نظر گرفته شده تا آنجا که می خوانیم: اگر شخصی مشکلی را از برادری برطرف کند، خداوند صد هزار حاجت او را در قیامت حل می کند. (۱۵۸)

امام صادق علیه السلام فرمود: مؤمن برادر مؤمن است ، مانند یک جسد که اگر بخشی از بدن ناراحت شد همه بدن ناراحت است (۱۵۹) سعدی این حدیث را به شعر درآورده است:

بنی آدم اعضای یکدیگرند

که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی به درد آورد روزگار

دگر عضوها را نماند قرار

تو کز محنت دیگران بی غمی

نشاید که نامت نهند آدمی

حقوق برادری

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: مسلمان بر برادر مسلمانش سی حق دارد که باید آن حقوق ادا گردد از جمله:

۱ عفو و مهربانی ۲ پنهان کردن اسرار. ۳ جبران اشتباهات ۴ قبول عذر. ۵ دفاع در برابر بدخواهان ۶ خیرخواهی ۷ عمل به وعده ها. ۸ عیادت به هنگام بیماری ۹ تشیع جنازه ۱۰ پذیرفتن دعوت و هدیه او. ۱۱ جزا دادن به هدایای او. ۱۲ تشکر از نعمت هایی که از جانب برادر دینی خود دریافت می کند. ۱۳ کوشش در یاری رسانی به او. ۱۴ حفظ ناموس او. ۱۵ برآوردن حاجت او. ۱۶ واسطه گری برای حل مشکلاتش ۱۷ گم شده اش را راهنمایی کند. ۱۸ به عطسه او تهنیت گوید. ۱۹ سلامش را پاسخ دهد. ۲۰ به سخن و گفته او احترام گذارد. ۲۱ هدیه او را خوب تهیه کند. ۲۲ سوگندش را بپذیرد. ۲۳ دوست او را دوست بدارد و با او دشمنی نکند. ۲۴ او را در حوادث تنها نگذارد. ۲۵ هر چه را برای خود می خواهد برای او نیز بخواهد و... (۱۶۰)

در حدیث دیگری می خوانیم: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بعد از تلاوت آیه (أَنَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) فرمودند: خون مسلمانان با هم برابر است، اگر ساده ترین افراد آنان تعهدی کرد، همه آنان موظفند به آن تعهد پایبند باشند. مثلاً اگر یک مسلمان عادی به کسی پناه یا امان داد، دیگران باید به آن تعهد پایبند باشند و همه در برابر دشمن مشترک، یک دست بسیج شوند. «و هم یدٌ علی من سواهم» (۱۶۱)

حضرت علی علیه السلام به کمیل فرمود: اگر برادرت را دوست نداری، برادر تو نیست (۱۶۲)

انسان، با ایمان کامل می تواند در مدار اولیای خدا قرار بگیرد، «سَلَمَانٌ مِّنْ أَهْلِ الْبَيْتِ» (۱۶۳) سلمان از ما اهل بیت است همان گونه که با کفر، از مدار خارج می شود. چنانکه خداوند در مورد فرزند نوح به آن حضرت فرمود: (أَنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ) (۱۶۴) او از تو نیست.

بهترین برادر

در روایات نشانه بهترین برادر را این گونه می خوانیم:

بهترین برادران تو کسی است که دلسوز و خیرخواه تو باشد و حتی با تندخویی تو را به سوی اطاعت خدا سوق دهند، مشکل تو را حل نماید و برای خدا با تو دوست شده باشد، رفتارش تو را رشد دهد، گفتارش به دانش تو بیفزاید، به سراغ لغزشهای تو نرود و از اینکه در دام هوسها بیفتی جلوگیری نماید و اگر عیبی دید تذکر دهد.

نسبت به نماز توجه داشته باشد و اهل حیا و امانت و صداقت باشد و در تنگدستی و توسعه تو را فراموش نکند. (۱۶۵)

صلح و آشتی در قرآن

در این آیه خواندیم که مؤمنان برادرند، پس میان آنان صلح و آشتی برقرار کنید؛

به همین مناسبت پیرامون مسئله صلح و آشتی دادن مطالبی را بیان می کنیم:

در قرآن واژه های: صلح، (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ) (۱۶۶)، اِصْلَاحٌ، (وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ) (۱۶۷)، تَأْلِيفُ قُلُوبٍ، (فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ) (۱۶۸)، تَوْفِيقٌ، (إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا) (۱۶۹) و سِلْمٌ، (أَدْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً) (۱۷۰) بکار رفته که نشان دهنده توجه اسلام به صلح و صفا و زندگی مسالمت آمیز و شیرین است.

اهمیت آشتی

از نعمت های الهی که خداوند در قرآن مطرح کرده است ، اُلفت میان دل های مسلمانان است (كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ) (۱۷۱) به یاد آورید که شما قبل از اسلام با یکدیگر دشمن بودید، پس خداوند میان دل های شما الفت برقرار کرد. چنانکه میان قبیله اوس و خزرج یکصد و بیست سال درگیری و فتنه بود و اسلام میان آنان صلح برقرار کرد.

اصلاح و آشتی دادن ، زکات آبرو و سبب دریافت بخشودگی و رحمت از جانب خداوند است (ان تَصْلَحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً) (۱۷۲) هر کس واسطه گری خوبی میان مسلمین انجام دهد، پاداش در شأن دریافت خواهد کرد. (مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا) (۱۷۳)

اسلام برای اصلاح میان مردم ، احکام ویژه ای قرار داده است ، از جمله:

- ۱ دروغی که از گناهان کبیره است ، اگر برای آشتی و اصلاح گفته شود، جرم و گناهی ندارد. «لَا كِذْبَ عَلَى الْمُصْلِحِ» (۱۷۴)
- ۲ نجوا و درگوشی سخن گفتن که از اعمال شیطان و سبب دغدغه بینندگان و مورد نهی است ، (۱۷۵) اگر برای اصلاح و آشتی دادن باشد، گناهی ندارد. (لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ) (۱۷۶)
- ۳ با اینکه عمل به سوگند واجب و شکستن آن حرام است ، اما اگر کسی سوگند یاد کند که دست به اصلاح و آشتی دادن میان دو نفر نزند، اسلام شکستن این سوگند را مجاز می داند. (وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِيَمَانِكُمْ أَنْ... تَصْلَحُوا بَيْنَ النَّاسِ) (۱۷۷)
- در تفاسیر می خوانیم که میان دختر و داماد یکی از اصحاب پیامبر اختلاف شد و پدر عروس سوگند یاد کرده بود که دخالت نکند. این آیه نازل شد که سوگند را وسیله ترک نیکی و تقوی و اصلاح قرار ندهید.
- ۴ با اینکه عمل به وصیت ، واجب و ترک آن حرام است ، اما اگر عمل به وصیت میان افرادی فتنه و کدورت می آورد، اسلام اجازه می دهد که وصیت ترک شود تا میان مردم صلح و صفا حاکم باشد. (فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جُنْفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ) (۱۷۸)
- ۵ با اینکه خون مسلمان محترم است ، اما اگر بعضی از مسلمانان دست به تجاوز و آشوب زدند، اسلام برای برقراری صلح و امنیت اجازه کشتن آن یایان آشوبگر را داده است (فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبَغَى) (۱۷۹)

موانع صلح و آشتی

در قرآن و روایات ، موانعی برای صلح و آشتی معرفی شده است از جمله:

- ۱ شیطان قرآن می فرماید: (ادخلوا فی السَّلامِ کَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ) (۱۸۰) یعنی همه در صلح و صفا وارد شوید و از شیطان پیروی نکنید. و در جای دیگر می فرماید: (أَنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالبَغْضَاءَ) (۱۸۱) ؛ شیطان برای شما دشمنی و کینه را اراده کرده است.

- ۲ مال دوستی و بخل (و الصَّلَحِ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْإِنْفُسُ الشُّحَّ) (۱۸۲) ؛ صلح بهتر است ، گرچه مردم حرص و بخل می ورزند.

۳ تکبیر و غرور نیز گاهی مانع برقراری اصلاح و آشتی است.

گوشه ای از عوامل رحمت الهی

اگر به قرآن مراجعه کنیم و تنها جمله های «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» را مورد دقت نظر قرار دهیم، به بعضی از عوامل دریافت رحمت خواهیم رسید از جمله:

۱ پیروی از خدا و رسول و کتاب آسمانی (واطيعوا الله واطيعوا الرسول...) (۱۸۳)، (هذا كتاب فاتبعوه... لعلكم ترحمون) (۱۸۴)

۲ اقامه نماز و پرداخت زکات (اقیموا الصلوة واتوا الزکاة لعلکم ترحمون) (۱۸۵)

۳ ایجاد صلح و صفا میان مسلمانان (فاصلحوا... لعلکم ترحمون)

۴ استغفار و توبه (لولا تستغفرون الله لعلکم ترحمون) (۱۸۶)

۵ گوش جان سپردن به تلاوت قرآن (و اذا قراء القرآن فاستمعوا له لعلکم ترحمون) (۱۸۷)

عوامل دریافت رحمت در روایات

در روایاتی از پیامبر و اهل بیت علیهم السلام که عدل قرآن هستند نیز برای مشمول رحمت خدا شدن سفارشاتى به چشم می خورد از جمله:

۱ عیادت مؤمن بیمار. «مَنْ عَادَ مُؤْمِنًا خَاضَ الرَّحْمَةُ خَوْضًا» (۱۸۸) هر کس به عیادت بیمار مؤمنی برود، غرق در رحمت الهی شده است.

۲ کمک به ضعیف. «ارْحَمُوا ضَعْفَائِكُمْ وَاطْلُبُوا الرَّحْمَةَ...» (۱۸۹) به طبقه محروم رحم کنید و با این عمل خود، از خداوند طلب رحمت نمائید.

۳ ترحم به عیالمندان در روایات بسیار سفارش شده است که به کسانی که دختران متعدّد دارند کمک کنید.

۴ دعا، نماز، سخن نرم، دست دادن و معانقه با برادران دینی خود نیز از اسباب دریافت رحمت الهی است (۱۹۰)

۵ رفع گرفتاری مردم در روایات می خوانیم: افراد گرفتاری که برای حل مشکل خود به شما مراجعه می کنند رحمت الهی هستند، آنان را رد نکنید. (۱۹۱)